

МОТИВ СЕКСУАЛЬНОЇ БЛИЗЬКОСТІ В ЛІРИЦІ МАРІАННИ КІЯНОВСЬКОЇ ТА СЕРГІЯ ЖАДАНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЕТИКИ

Під методологічним кутом ґендерного літературознавства розглядається специфіка художньої інтерпретації сексуальних взаємин чоловіка і жінки, розгортання мотиву фізичної любові в ліриці Маріанни Кіяновської та Сергія Жадана як чинників диференціації маскулінного та фемінного письма.

Ключові слова: маскулінное, фемінне, сексуальність, ґендер, лірика, мотив.

В методологическом аспекте ґендерного литературоведения рассматривается специфика художественной интерпретации сексуальных отношений мужчины и женщины, воплощения мотива физической любви в лирике Марианны Кияновской и Сергея Жадана как факторов дифференциации маскулинного и феминного письма.

Ключевые слова: маскулинное, феминное, сексуальность, ґендер, лирика, мотив.

The author of the paper studies sexual connections, motifs of intimacy in the poetry of Marianna Kijanowska's and Sergey Zhadan as factors of masculine and feminine differentiation.

Key words: masculine, feminine, sexuality, gender, lyric, motif.

Однією з чільних проблем ґендерного літературознавства, як відомо, є окреслення специфіки маскулінного та фемінного письма, яка, зазвичай, варіюється залежно від роду або цільового (елітарного / масового) призначення літератури. Тому виділені в працях представниць вітчизняної феміністичної критики (В. Агеєвої, Н. Зборовської, Г. Рижкової, С. Павличко, Л. Таран, С. Філоненко та ін.) та їх російських колег (Н. Воробйової, О. Гавриліної, Т. Мелешко, Т. Ровенської, Г. Пушкарь та ін.) окремі риси прозового фемінного письма (як-от: автобіографічність, «писання крізь тіло», експресивність, асоціативність тощо) у ліриці здебільшого втрачають свою чинність. Особливість цього літературного роду полягає в акумулюванні творчої енергії на межі свідомості та підсвідомості, де ґендерні стереотипи втрачають свою пріоритетність. Джерелом ліричного переживання, на наше переконання, є психологічна сфера митця з домінуючою фемінною і/або маскуліною природою, лише опосередковано корегована стереотипами, що вмотивує використання даних ґендерної психології.

На відміну від тиражованих масовою культурою ґендерних стереотипів, що підкреслюють протилежність жіночої та чоловічої статей, результати статистичних досліджень статевих відмінностей ученими-психологами досить суперечливі. За С. Бем [1], Ш. Бурн [3], І. Коном [11], відмінності між одностатевими індивідами часом більші, ніж між різностатевими. Однак не заперечується наявність двох різних психологічних типів – фемінного та маскулінного, однією з найяскравіших відмінностей між якими є ставлення до фізичної любові і прояв сексуальності [2,

с. 300], [10]. За цим критерієм можна розрізнити засади фемінного та маскулінного світовідчуття і в ліриці, зокрема двох яскравих, як на наш погляд, представників «маскуліної» та «фемінної» творчості – відповідно Сергія Жадана та Маріанни Кіяновської, що і зумовлює дослідницький ракурс даної студії.

У сексуальному житті людини – як у жодній іншій поведінковій сфері – виразно виявляється взаємодія біологічних (гормональних), психологічних і соціальних рушіїв розрізнення чоловічої та жіночої сексуальних культур, які протиставляється ученими зокрема за критеріями кореляції з почуттям страху та агресивністю, схильністю до домінування, що зумовлюють різну мотивацію і ступінь бажання сексуального спілкування статями. За свідченням Т. Бендас, зробленим на основі аналізу численних статистичних досліджень, «існує дві різні сексуальні субкультури у хлопців і дівчат», що, як правило, залишаються дистанційованими і в дорослому віці [2, с. 300-301] і виявляються через спосіб говорити про секс (серйозний у дівчат і брутально-жартівливий у хлопців), націленість інтересу (на сексуальні взаємини у дівчат та на засоби контрацепції, механізм статевого акту у хлопців), фактор страху (сильний у дівчат через можливість вагітності і відсутній у хлопців) [2, с. 300]. Ученими-психологами незалежно від специфіки культури, типу суспільства, економічних чинників була констатована відмінність сексуальних культур у чоловіків і жінок, що унаочнюється в полярності їх очікувань: «чоловіки орієнтовані на отримання задоволення – від сексу і можливості весело збавляти час з партнеркою. Жінки ж орієнтовані на створення тривалих та міцних стосунків, які називаються

коханням» [2, с. 302]. Звідси більша схильність до проміскуїтету чоловіків, складне психологічне переживання сексуальної близькості жінкою та низка інших відмінностей, що як сегмент індивідуальної свідомості і душевного життя може відбиватися і в ліричній творчості.

У поезії Сергія Жадана рефлексія сексуальних взаємин наявна у збірках 2000-х років, особливо – «Балади про війну і відбудову» та «Марадона», для стилю яких характерна іронічність і бруталність (що зумовлено передусім дисгармонією соціального життя, відбитою в них). Сексуальні мотиви в них, отже, розгортаються в естетичних координатах низького, бруталного, потворного: «Ну і що – ось воно, життя. / Стоїть раком. / Жодного бажання» («Дезертири», зб. «Марадона») [5, с. 14]. Ліричний герой Жаданової поезії цього періоду під маскою безтурботного цинічного підлітка (схожий типаж героїв його прозових творів відзначений Т. Гундоровою, П. Загребельним, Р. Харчук та ін.) висловлює властивий молодикам погляд на секс як на веселу розвагу:

*Стрімкий юнак, легке дитя ерекції,
Бере за руку втомлене дівча,
І вже вони – аж дня не вистача –
Займаються конспектуванням лекцій,
Зневаживши вимоги контрацепцій («Переваги окупаційного режиму», зб. «Балади про війну і відбудову») [6, с. 660].*

За допомогою інтонації переліку поставлено в один ряд сексуальну близькість з іншими побутовими речам і подіями в поезії «Петеу» цієї самої збірки: «Гінейджерські зіткнення в кінотеатрах / Вуличний секс фасований чай / Скільки утіх і всіляких затій пропонувало життя» [6, с. 619], що експлікує несерйозне, зневажливе ставлення героя до статевої взаємини, яке відповідає як психологічним характеристикам підлітків, так і гендерному стереотипному образу чоловіка-мачо.

Залежність Жадана від гендерних стереотипів виявляється і в зображенні полігамних стосунків героя-успішного бізнесмена в поезії «Михаил Светлов» (зб. «Марадона») - «Три жінки, яких він любив і утримував, / Себто дружина, коханка і ще одна жінка, з якою він трахався» [5, с. 37]. Водночас бажання любовної різноманітності є закріпленою на рівні інстинкту константою чоловічої психіки, отже, така характеристика героя у поезії віддзеркалює чоловічу натуру.

За даними психологічних моніторингів чоловічої сексуальної культури, сексуальна привабливість жінки, якою вдалося заволодіти, сприяє зростанню соціального статусу її чоловіка [2, с. 305]. Аналогічне ставлення до жінки як «трофея», «знаку соціальної привілейованості» виражає ліричний герой поезії Жадана «Лукойл» (зб. «Марадона»), в основі сюжету якої – ситуація бучного поховання нафтового мафіозі:

*Ліворуч від нього буде лежати платинова блондинка,
І праворуч від нього буде лежати платинова блондинка.
Так, щоби він навіть не помітив, що вже помер [5, с. 34].*

Знеособлений образ «платинової блондинки» (показовою є його розтиражованість, яку демонструє однакове називання - «платинова блондинка» - двох різних жінок) тут підпорядкований прозахідному стереотипу «барбі», що, напевне, користується популярністю і в кримінальному світі як ознака високого статусу її «господаря». У гротескний спосіб відповідає стереотипу й поведінка «блондинок», які виявляють радісну готовність лягти з босом Колею в домовину.

Специфічною психологічною рисою чоловічої сексуальності є її прямиий зв'язок з агресивністю, у той час як жіноча сексуальність гальмується проявами агресії [2, с. 230]. На думку І. Кона, найбільшу відмінність чоловічої та жіночої сексуальності, яка залишається чинною попри гендерні революції, становить чоловіча агресивність: «чоловіча сексуальність залишається значно більш екстенсивною, безособовою та інструментальною, ніж жіноча» [11]. Агресивність визначає ставлення до сексуальних взаємин і ліричного героя С. Жадана. Так, у поезії «Україна для українців» (зб. «Марадона») герой поезії – маніяк, працівник молзаводу, їдучи велосипедом із трофейним багнетом у руках, «Насамперед протинов жінок – / Беззахисних, безборонних жінок, / Котрі гуляли в темних лісах» [5, с. 23]. Фантасмагорична з долею жахливої картина може бути прочитана як метафора чоловічої сексуальної агресії, що реалізується в такий химерний спосіб унаслідок чоловічої неспроможності.

У низці поезій С. Жадана збірки «Марадона» - «Із зашморгом на шиї», «Я твоя протиотрута» - мотив сексуальної агресії, при чому як з боку чоловіків, так і жінок, розгортається в модусі трагічного, оприявнюючи соціальну, духовну, культурну кризу: «Закохані моєї країни добивають одне одного своєю любов'ю, вони не здатні обмежитись любовними стосунками, їм і секс як такий не цікавий, під час сексу вони виривають одне одному язика і видавлюють очі, розрубують тіла коханих важкими різницькими сокирами...» [5, с. 31]. Химерно-жахлива ситуація кохання як вбивства у вірші втілює ідею втрати сучасним людством головної цінності – теплоти людських взаємин. Водночас у наведеній візії втілено агресивне садистське переживання сексуальної близькості, що нагадує голлівудську продукцію «для дорослого глядача», проте очевидним є дистанціювання ліричного героя твору від цього переживання. Рефлексія дисгармонії навколишнього життя, невпевненість у майбутньому часто компенсується бажанням сексуальної релаксації, як у героя поезії Жадана «Big Gangsta Party», який стає очевидцем кримінальної «розборки»:

*І ось ти йдеш собі,
дивлячись,
як над
трамвайними дротами
підіймаються інкасаторські душі, і все, що тобі
хочеться, -
це просто нормально потрахатись, хоч раз, хоч раз у
житті,
<...> хоча б раз, хоча б аби з ким! [5, с. 21].*

... Гладінь живота, непостійна і ніжна, як ласка,
Мовчанка, мов сіті, - моя безголоса поразка,
Дарунок і злочин, учинений мною тобі...

Я браму розчахнув, рамена цілунком збатожу...
Я п'ю з тебе вина - щоразу і млію, і можу! -
Коханням заплющую очі твої голубі [9].

У наведених рядках у словах героя зафіксована дуальність пристрасті – «дарунок і злочин», що вказує на необмежену владу чоловіка над жінкою, символічно «завоювання» жінки чоловіком передає образ розчахнутої ним брами (як евфемізм утраченої цноти). Метафора «п'ю з тебе вина» - означає насолоду від близькості. Аналогічна образність і в сонеті № 1 циклу:

Спиваючи з тебе, бурштин, і гранати, і перла -
І з шії, і з лона; лежши, знемагаєш, мов вмерла,
А я, твій оратай, кладу переліг і посів [9].

Ситуація сексуального зв'язку метафорично передана у наведеному фрагменті, як і в рядку сонета № 5 - «Ти тільки очима благаєш: полий і засій», мотивом зорювання та засіву ниви (взаємна проекція процесів запліднення жінки та обробки землі, як відомо, властива міфологічній свідомості традиційних культур). Мотив надсильної пристрасті корелює з мотивом смерті («знемагаєш, мов вмерла»), що, ймовірно, зумовлене віднесенням любові у жіночому світовідчутті до найвищих цінностей, що - поруч з життям і смертю. Іншою метафорою любові у вінку сонетів є ситуація поєдинку: «Є стогін і рик, що зривається часом у крик, / І є поєдинок, і раптом пошерхлий язик» (сонет № 5), «Я прагну здобути тебе, як фортецю ворожу» (сонет № 13). Однак перемагає в ньому чоловік як голова патріархатного світу: «Бо ти мені - жінка, а треба, щоб тільки любаска; / Одна із наложниць, одна із невільниць моїх... / Супроти неволі своєї вчиню тобі гріх» (сонет № 11).

У вінках М. Кіяновської «Галатея. Post scriptum» та «Соломонові ночі. Апокрифи» мотив сексуальної близькості розгортається амбівалентно, корелюючи як з чоловічою, так і з жіночою сексуальними культурами. Ліричний сюжет розгортається крізь призму чоловічої позиції. Поетеса вдається до імітації маскулінного світовідчуття, що знаходить вираження в оцінці героєм себе як домінантного стосовно коханої жінки, наділеного владою керувати її життям (Соломон), навіть «творити», «одухотворювати» її (скульптор), у його уявленні про сексуальну близькість як «поєдинок», де «трофеєм» стає жінка. Загалом імітація маскулінного світовідчуття виявляється в тексті сонетів в уявленні про жінку як об'єкт. Однак на маскуліний «сексуальний» (статевий) «голос» у вінках Кіяновської накладається жіноче світовідчуття, що відбивається у високій оцінці людських взаємин, особливо кохання. Сексуальна близькість, йдучи від змістового контексту сонетів, лише його несуттєвий атрибут. Мотив інтимної близькості розгортається в них через метафори та евфемізми (що зумовлено, напевне, відзначеною психологами жіночою сором'язливістю в царині сексуального). Жіноча

сексуальна культура втілюється в сонетах поетеси у специфічному фемінному письмі, ознаками якого зокрема є пріоритет рефлексії почуттів та емоційних станів, поширення образів жіночого тіла (часом використання відчуттєвих деталей тілесного переживання жінкою любові, як-от «мокра від поту коса» («Соломонові ночі. Апокрифи», сонет №5), вираз чоловічого захоплення його красою. У цілому фемінний текст розрахований на емпатію (стимуляцію співпереживання й емоційного відгуку), якою, на думку учених, у більшій мірі наділена жінка, ніж чоловік.

Виходячи з існування двох сексуальних культур – чоловічої та жіночої, що відрізняються ставленням до сексу, оцінкою його місця в людських взаєминах, його мотивів і наслідків, можна враховувати фактор ставлення до сексуальної близькості при гендерній диференціації світовідчуття (що включає глибинний психологічний і соціально-стереотипний компоненти), а отже, - і при окресленні специфіки чоловічого та жіночого письма, особливо в ліриці – найбільш «суб'єктивному» роді літератури. За даними гендерної психології, одними з основних «атрибутів» чоловічого ставлення до сексу є уявлення про близькість як зверхність, домінування, що акумулює агресивність (її різновид - часом зневажливе і брутальне ставлення до сексуального об'єкта) і бажання тиражування любовних зв'язків, які сприймаються як розвага, тому не вимагають серйозного врахування можливих наслідків. Чоловіки не схильні ділитися почуттєвим переживанням інтимного (бо важить результат). У жіночому розумінні сексу пріоритетними є взаємини з обранцем, близькість зумовлена (і виправдовується в уявленнях жінки) коханням, тому головним у сексі для неї є рефлексія почуттєвих та тілесних вражень – звідси впливає серйозне ставлення жінки до сексу як частини власного душевного життя.

Усі названі особливості жіночого та чоловічого ставлення до сексуальної близькості наявні в аналізованих поетичних творах С. Жадана та М. Кіяновської. У поезіях Жадана періоду 2000-х ліричний герой демонструє часто брутальне ставлення до сексу або несерйозне, як до розваги, буденної пригоди. Мотив сексуальних взаємин у його ліриці часом корелює з мотивом агресії, ідеєю втрати духовності. Часто герої Жадана репрезентує погляди на секс, притаманні стереотипам чоловіка-мачо, олігарха, що зумовлено орієнтацією поета у цей творчий період на запити масової літератури. Загалом герой Жадана дистанціюється від сексуальних взаємин, використовує їх як маркер нестабільної і дисгармонійної соціальної атмосфери. У ліриці Маріанни Кіяновської домінує вираз душевних та почуттєвих переживань героїні, що у сповідальному тоні вербалізує свій сексуальний досвід, який цілком підпорядкований рефлексії кохання та материнства. У вінках сонетів поетеси імітується чоловіча сексуальна свідомість, що, будучи доповнена імпліцитним жіночим світовідчуттям автора, формує специфічне феміне письмо – чуттєве, психологічно глибоке, розраховане на емпатію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Сандра Бем ; [перевод Д. Викторова]. – М. : Русская политическая энциклопедия, 2004. – 346 с.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология : [учеб. пособие] / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 431 с.
3. Бурн Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения [Электронный ресурс] / Шон Бурн // Большая библиотека психологии. – Режим доступа : <http://biblios.newgoo.net/t2454-topic>.
4. Вейнингер О. Пол и характер: Мужчина и женщина в мире страстей и эротики / О. Вейнингер. – М. : Форум, 1991. – 192 с.
5. Жадан С. Марadona: Нова книга віршів / Сергій Жадан ; [худож.-оформлювач І. В. Осипов]. – Харків : Фоліо, 2007. – 169 с.
6. Жадан С. Капітал : [вибране] / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2009. – 797 с.
7. Кіяновська М. Звичайна мова : [поезії] / Маріанна Кіяновська. – К. : Факт, 2005. – 111 с.
8. Кіяновська М. Вінки сонетів : [поезії] / Маріанна Кіяновська. – Париж-Львів-Цвікау : Зерна, 1999. – 71 с.
9. Кіяновська М. Соломонові ночі. Апокрифи [Електронний ресурс] / Маріанна Кіяновська // Дотик словом. – Режим доступу : <http://dotyk.in.ua/kianovska.html>.
10. Кіяновська М. Книга Адама : [поезії] / Маріанна Кіяновська. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 222 с.
11. Кон И. С. Маскулинность в меняющемся мире [Электронный ресурс] / И. Кон // Электронный сборник статей PsyJournals. – 2011. – N 1. – Режим доступу : <http://psyjournals.ru/issues>.
12. Шаф О. Антитеза як конструктивний елемент художньо-образної системи у вінку сонетів Маріанни Кіяновської «Галатея. Post scriptum» / Ольга Шаф // Актуальні проблеми слов'янської філології: Лінгвістика і літературознавство. Міжвузівський збірник наукових статей / [відп. ред. В.А.Зарва]. – К. : Освіта України, 2008. – Вип. XIX. – С. 124–129.

© Шаф О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 23.04.2012 р.